

НОРИЦЯ ТАТРАНЬСЬКА — *TERRICOLA TATRICUS*

Номенклатура

Повна наукова назва виду: *Terricola tatricus* (Kratochvil, 1952). Інші наукові назви (синоніми): *Microtus tatricus*; *Pitymys tatricus*. Інші українські назви: чагарникова нориця татранська; дернівка татранська, запропонована останнім часом назва «полівка татрська» (Конвенція 1998) є невдалою⁵⁰.

Ряд Гризуни — Muriformes (syn. Rodentia Bowdich, 1821)

Родина Хом'якові — Cricetidae (s. l.) Fisher, 1817

[підродина норицеві — Arvicolinae Gray, 1821; часто як окрема родина]

Рід Нориці чагарникові — *Terricola* Fatio, 1867 (*Microtus* Schrank, 1798, s. lato).

Таксономічна характеристика

Один з 10–11 видів роду *Terricola* Fatio, 1867 (Загороднюк 1990; Павлинов та ін. 1995), яких почасти розглядають як лише підрід (*Pitymys*) роду *Microtus* Schrank, 1798 (Громов 1977 та ін.); один з двох видів роду у фауні України та прилеглих країн (Ємельянов та ін. 1987; Загороднюк 1989). Вид є двійником нориці підземної (*Terricola subterraneus*), і довгий час його не згадували взагалі (Татаринов 1956; Турянин 1956; Сокур 1960; Корнєєв 1965 Крижанівський та Ємельянов 1985) або описували у складі номінальної форми підземної нориці (Турянин 1969). Незначні морфологічні відмінності між ними позначились на тому, що вид вперше був описаний лише 1952 року (Татри; Kratochvil 1952), переописаний ще через 10 років (Kowalski 1960; Kratochvil 1964) і вперше вказаний для території України лише 10 років тому (Загороднюк 1988). На теренах України представлений малорозмірною підвидовою формою *T. t. zykovi* Zag., яка за цитогенетичними ознаками (число і морфологія хромосом) не відмінна від номінативного підвиду з Татр (Zagorodniuk & Zima 1992). Фактично більшість попередніх описів крупних гірських форм чагарникових нориць з Українських Карпат (Турянин 1969) необхідно відносити саме до цього виду (Загороднюк та ін. 1992).

⁵⁰ Назва «полівка» стосується, насамперед, номінативного підроду (*Microtus* s. str.).

Біологічна характеристика

Вид є мешканцем гірських масивів Карпат. В українській частині Східних Карпат характерними місцями оселення татранської нориці є схилів та припотічкові ділянки букових та мішаних лісів (Загороднюк та ін. 1992). Як і інші нориці, вид є землерієм, норова діяльність якого переважає над надземною активністю. Живиться зеленими частинами трав'янистих рослин, в основному їх листям. Особливості біології української популяції не вивчені, детальні описи морфології і біології виду в Центральних Карпатах наведено в монографії Й. Кратохвіла (Kratochvil, 1970). За даними польських колег, розмноження у цього виду виразно сезонне, плодючість невисока, у приплоді до 4–6 малят (Pucek 1984).

Оцінка стану та чисельності популяцій

В Карпатах чагарникові нориці загалом (*Terricola*) є звичайною групою, маючи показник відносної чисельності у типових біотопах до 20–40 % (Загороднюк 1992). Частка татранської нориці, очевидно, незначна. За результатами обліків мікромамалій на Чорногорі показник відносної чисельності *Terricola tatricus* склав 1,0 ос./100 пастко-діб з питомою вагою виду у відловах 3,1 %; ті самі розрахунки для місцезнаходжень, в яких було зареєстровано цей вид нориць, дають трохи більші значення: 1,1 ос./100 пастко-діб та 4,3 % від всіх мікромамалій (Загороднюк та ін. 1992). В усіх досліджених нами біотопах вид займає одне з останніх місць як за частотою трапляння, так і за питомою вагою у населенні, випереджаючи за цими показниками лише вовчка горішкового (*Muscardinus avellanarius*), снігову норицю (*Chionomys nivalis*, ЧКУ) і мідіцю альпійську (*Sorex alpinus*, ЧКУ).

Географічне поширення

Terricola tatricus з часу опису (1952) вважався видом-ендеміком Центральних Карпат в межах Словаччини та Польщі. Після перших знахідок виду в Східних Карпатах, зокрема, в їх румунській (Flousek et al. 1985) та українській частинах (Загороднюк 1988), вид ідентифіковано у колекційних зборах нориць з 8 географічних пунктів, що розмішені в межах висот 700–1300 м (Загороднюк та ін. 1992; Загороднюк 1993).

Більшість знахідок походить з Чорногори: пол. Пожижевська, уроч. «Гать-Балцатул», ущелина р. Говерлянки біля с. Усть-Говерла, уроч. «Брескул» (звідси вивчено каріотип: Zagorodniuk & Zima 1992), схил Петросу, окол. с. Лазещина (Загороднюк 1989). Відомі також знахідки на Львівщині поблизу Сколе і Славське (Загороднюк та ін. 1992) та з центральних районів Закарпаття — Широкого Лугу та Воловця (рис. 13; деталі див.: Загороднюк та ін. 1992; Загороднюк 1993).

Аналіз цих даних свідчить про приуроченість виду до південних макросхилів східно-карпатського гірського пасма, особливою якою є наявність широкої смуги букових та мішаних (буково-ялинових) пралісів.

Рис. 13. Поширення нориці татранської (*Terricola tatricus*) в Україні (за: Загороднюк 1993). Всі знахідки виду в Україні походять із території Карпат, насамперед, їх південного макросхилу.

Категорія охорони в Україні

Вид внесено до списку вразливих видів згідно з Бернською конвенцією (додаток 2). До «Червоної книги України» (1994) не включений. Ймовірності суттєвого скорочення чисельності чи ареалу у масштабах, достатніх для надання високих охоронних категорій в межах України, немає. Раніше запропоновано надати цьому виду загальний охоронний статус на рівні діючої 2 категорії ЧКУ (Загороднюк та ін. 1997; 1998). За новими категоріями МСОП (IUCN 1994) останню можна визначити як низький ризик вимирання (LR) за критерієм «залежний від охорони» (conservation dependent) або «близький до загрозливого стану» (LR-nt: near threatened).

Тенденції зміни стану популяцій та фактори вразливості

В зв'язку з недавнім (1988) виявленням цього виду у складі фауни України відомостей про зміни стану його популяцій немає. Відомі знахідки виду, включаючи всі перевизначення давніх зборів, розподіляються у часі рівномірно (Загороднюк та ін. 1992) і через свою нечисленність не можуть свідчити про наявність будь-яких змін. Приуроченість виду до основних типів корінних букових та мішаних лісів, значні масиви яких є заповідними, дозволяє сподіватись на стабільний стан популяцій нориці татранської.

Утримання і розведення у неволі

Норицю татранську без будь-яких ускладнень утримували протягом кількох тижнів в віварії, коли була необхідність підготовки тварини до цитогенетичних досліджень (Zagorodniuk & Zima 1992), і цей досвід свідчить про невідмінність умов утримання цього виду в порівнянні з іншими видами нориць. Обов'язковими умовами утримання є наявність вологих рослинних кормів (насамперед, коренеплодів), вживає зелені частини трав'янистих рослин, моркву, капусту, буряк, тощо. Бажано вміщувати у садки об'ємний субстрат (сіно, тирса) та горщик для спорудження гнізда.

Заходи охорони і рекомендації щодо збереження

Вид не має промислового чи естетичного значення; видоспецифічних заходів охорони не потрібно, і вид достатньо охороняти «на загальних засадах», тобто на підставі Закону про тваринний світ. За попередніми оцінками (Загороднюк та ін. 1992) основними типами місць поселення виду узлісся, галявини в лісі та при потоках тощо, тобто елементи гетерогенного ландшафту, повною мірою представлені лише в середній за висотами смузі гірських пралісів, букових та мішаних. Їх збереження означатиме і збереження цього виду (див. також: категорії охорони).

Прогалини у знаннях про вид в Україні

Відомі дотепер знахідки обмежені лише близько 20 записами, в основному з південно-західного макросхилу Чорногори (територія Карпатського біосферного заповідника); як перший етап дослідження виду необхідне картування його ареалу, включаючи пошук поселень на північних макросхилах, від Буковини і Горган до Бескидів. Необхідно перевірити робочу гіпотезу про збіг поселень виду з поселеннями мідіци альпійської з метою використання цієї пари видів як індикаторної при картуванні унікальних гірських угруповань (Загороднюк і Покиньючерда 1997; Киселюк 1998).

Цитована література

- Громов И. М. Отряд Rodentia Bowdich, 1821 — Грызуны // Каталог Млекопитающих СССР (плиоцен-современность) / Под ред. И. М. Громова, Г. И. Барановой. — Ленинград: Наука, 1981. — С. 75–217.
- Емельянов И. Г., Загороднюк И. В., Золотухина С. И. Эколого-систематический обзор рецентных хомяковых (Cricetidae, Rodentia) фауны Украины // Хомяковые фауны Украины. — Киев, 1987. — С. 3–18. — (Ин-т зоол. АН УССР / Препр. № 6.87).
- Загороднюк И. В. *Pitymys taticus* (Rodentia) — новый вид в фауне СССР // Вестн. зоологии. — 1988. — Том 22, № 3. — С. 54.
- Загороднюк И. В. Таксономия, распространение и морфологическая изменчивость полевков рода *Terricola* Восточной Европы // Вестн. зоологии. — 1989. — Том 23, № 5. — С. 3–14.
- Загороднюк И. В. Кариотипическая изменчивость и систематика серых полевков (Rodentia, Arvicolini). Сообщение I. Видовой состав и хромосомные числа // Вестн. зоологии. — 1990. — Том 24, № 2. — С. 26–37.
- Загороднюк И. В. Особенности географического распространения и уровни численности *Terricola subterraneus* на территории СССР // Зоол. журн. — 1992. — Том 71, вып. 2. — С. 86–97.
- Загороднюк И. В. Таксономия и распространение серых полевков (Arvicolini) фауны Украины // Млекопитающие Украины. — Киев: Наукова думка, 1993. — С. 64–77.
- Загороднюк И. В., Воронцов Н. Н., Песков В. Н. Татранская полевка (*Terricola taticus*) в Восточных Карпатах // Зоол. журн. — 1992. — Том 71, вып. 6. — С. 96–105.
- Загороднюк И., Покин'череда В. Фауна Карпатського заповідника та концепція «гарячих» територій // Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника. — Київ: Інтереконцентр, 1997. — С. 320–322.
- Загороднюк И., Покин'череда В., Киселюк О., Довганич Я. Теріофауна Карпатського біосферного заповідника. — Київ: Ін-т зоол. НАНУ, 1997. — 60 с. — (Додаток 5 до «Вестн. зоологии»).
- Загороднюк И., Жила С., Покин'череда В. Теріологічна школа-семинар «Сваці у Червоній книзі» // Вестник зоологии. — 1998. — Том 32, № 5-6. — С. 149–150.
- Киселюк О. І. Населення дрібних ссавців заповідних екосистем Східних Карпат: Автореф. дис. ... канд. біол. наук. — Київ: Ін-т зоол. НАН України, 1998. — 16 с.
- Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Берн, 1979 рік). — Київ: Міністерства України, 1998. — 76 с.
- Корнєєв О. П. Визначник звірів УРСР. Видання друге. — Київ: Рад. школа, 1965. — 236 с.
- Крыжановский В. И., Емельянов И. Г. Класс млекопитающие // В. А. Топачевский (ред.). Природа Украинской ССР. Животный мир. — Киев: Наук. думка, 1985. — С. 197–234.
- Павлинов И. Я., Яхонтов Е. Л., Агаджанян А. К. Млекопитающие Евразии: систематико-географический справочник (в трех частях). — Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1995. — Ч. 1: Rodentia. — 240 с. — (Сб. тр. зоол. муз. МГУ. Том 32).
- Сокур І. Т. Ссавці фауни України та їх господарське значення. — Київ: Держучпедвид., 1960. — 211 с.
- Татаринов К. А. Звірі західних областей України. Екологія, значення, охорона. — Київ: Вид-во АН УРСР, 1956. — 188 с.
- Турынин И. И. Эколого-систематический обзор подсемейства полевков (Mammalia, Microtinae) Закарпатской области // Науч. зап. Ужгор. ун-та. — 1956. — Том 21. — С. 81–91.
- Турынин И. И. Об экологии подземной полевки *Microtus (Pitymys) subterraneus subterraneus* de Selys Longch в Украинских Карпатах // Вопросы охраны природы Карпат. — Ужгород: Карпаты, 1969. — С. 222–237.
- Червона книга України. Тваринний світ / Під ред. М. М. Щербака. — Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1994. — 464 с.

- Flousek J., Flouskova Z., Tomasova K.* To the knowledge of small mammals (Insectivora, Rodentia) in the Rodnei Mts. (Rumania) // *Vest. Cs. spolec. zool.* — 1985. — Vol. 49. — P. 6–17.
- IUCN Red List Categories prepared by IUCN Species Survival Commission.* — Gland: The World Conservation Union, 1994. — 21 p.
- Kowalski K.* *Pitymys* *McMurtrie* (Microtidae, Rodentia) in the Northern Carpathians // *Acta Theriol.* — 1960. — Vol. 4, fasc. 6. — P. 81–91.
- Kratochvil J.* Hrabosi rodu *Pitymys* *McMurthrie* v Ceskoslovensku // *Prace Morav. Akad. ved Prir.* — 1952. — 24, N 8. — P. 155–194.
- Kratochvil J.* Die systematische Stellung von *Pitymys* *tatricus* *Kratochvil*, 1952 // *Z. Sauget.* — 1964. — Bd. 29, H 4. — S. 230–235.
- Kratochvil J.* *Pitymys*-Arten aus der Hohen Tatra (Mam., Rodentia) // *Acta Sci. Nat. Brno.* — 1970. — Vol. 4, N 12. — 64 S.
- Pucek Z. (red.).* Klucz do oznaczania ssakow Polski. — Warszawa: Panstw. Wydawn. Nauk., 1984. — 388 p.
- Zagorodnyuk I. V., Zima J.* *Microtus* *tatricus* (*Kratochvil*, 1952) in the Eastern Carpathians: cytogenetic evidence // *Folia Zool. (Brno)*, 1992. — Vol. 41, N 2. — P. 123–126.

I. Загороднюк